

درباره سنگ قبر منسوب به امام رضا (ع)

سال هاست که آستان قدس رضوی یکی از بهترین اشیای موزه‌ای خود را که کتیبه سنگی بسیار زیباست و به عنوان سنگ قبر امام رضا علیه السلام شهرت یافته، به عنوان یک تحفه فرهنگی نفیس در کارهای تبلیغاتی مورد استفاده قرار می‌دهد.

متن سخنرانی ای از دکتر رسول جعفریان :

سال هاست که آستان قدس رضوی یکی از بهترین اشیای موزه‌ای خود را که کتیبه سنگی بسیار زیباست و به عنوان سنگ قبر امام رضا علیه السلام شهرت یافته، به عنوان یک تحفه فرهنگی نفیس در کارهای تبلیغاتی مورد استفاده قرار می‌دهد.

این سنگ زیبا که کتیبه‌ای متعلق به سال 16 هجری است، به عنوان سنگ قبر امام رضا - علیه السلام - معرفی شده و از روی آن دهها نوع تندیس به شکل‌های مختلف ساخته و تقدیم دوستداران و علاقه‌مندان شده است. به علاوه، چاپهای مختلفی از آن در مجلات و روزنامه‌ها و جلد کتاب‌ها ارائه شده است.

این روزها که به مناسبت مراسم تکریم حضرت استاد شیخ عزیزالله عطاردی مشغول مرور بر آثار ایشان به خصوص تاریخ آستان قدس رضوی و فرهنگ خراسان بودم، دریافتم که این مسأله در آثار ایشان نیز منعکس شده است. استاد عطاردی در کتاب تاریخ آستان قدس رضوی ج 1، ص 64 گزارشی از این کتیبه را آورده‌اند.

همچنین در کتاب فرهنگ خراسان، ذیل تخریب بقعه امام رضا علیه السلام در سال 510 و تلاش مجد الملک قمی برای بازسازی روضه مطهر، اشاره به تاریخ سنگ یادشده یعنی سال 516 داشته و آن را شاهد بر آن گرفته‌اند که وی شروع به تجدید بنا کرده است (فرهنگ خراسان، جزء اول: 55-56).

شاید منشأ این انتساب، مقاله‌ای در نشریه نامه آستان قدس شماره 20 (نوروز 1344) بوده است که شخصی به نام ع. شبیران در سه صفحه نگاشته و یک صفحه آن تصویری از سنگ مزبور است. ایشان از این سنگ به عنوان مزار کثیرالانوار حضرت ثامن الائمه علیه الصلاة والسلام در موزه آستان قدس یاد کرده‌اند. (نامه آستان قدس، شماره 20، ص 78).

اما حقیقت آن است که این سنگ، نه سنگ قبر امام رضا (ع) بلکه سنگی است که در سال یادشده یعنی 516 در دورانی که شهر یزد در اختیار آل کاکویه شیعی بوده، تراشیده شده و در محلی که به عنوان مشهد یا قدمگاه امام رضا علیه السلام - در یزد بوده، نصب شده بوده است.

بنابراین، این سنگ را نه سنگ قبر بلکه از این پس می باید «سنگ مقام" نامید.

بر اساس تحقیقات دامنه‌داری که استاد ایرج افشار کرده‌اند این سنگ با سه سنگ دیگر، از آثار حجاری قرن ششم یزد است که به دلیل اشتراکاتی که در نوع سنگ و حجاری و حتی نام شخصی که دو نمونه آنها را سفارش داده، باید یقین کرد که سنگ یادشده متعلق به حوزه یزد و صد البته مربوط به قدمگاه امام رضا علیه السلام در این شهر بوده است. این چهار نمونه کتیبه سنگی بدین شرح قابل وصف است.

1- سنگ روستای فراشاه

مسجد مشهد علی بن موسی الرضا در فراشاه یزد واقع در جاده تفت به دهشیر هم کتیبه دارد که نام یکی از امرای خاندان شیعه کاکویه روی آن دیده می‌شود. متن کتیبه از این قرار است:

امر بعمارة هذا المشهد المعروف بمشهد علی بن موسی الرضی علیهما السلام العبد المذنب الفقیر الی رحمة الله تعالی گرشاسب بن علی بن فرامرز ابن علاءالدوله تقبل الله منه فی شهر سنة اثنا عشر و خمس مائة. عمل عبدالله بن احمد مرة (یادگارهای یزد 384/1) این گرشاسب بن علی از آل کاکویه بوده و میان سالهای 488-513 حکومت کرده است.

2- سنگ مقام متعلق به مسجد فرط

مسجد فرط مسجدی است که در خیابان امام خمینی یزد واقع شده و شهرت به مسجد یا مشهد علی بن موسی الرضا داشته است. به احتمال بسیار زیاد سنگ مقام که در حال حاضر در موزه آستان قدس به عنوان سنگ قبر نگهداری می‌شود، متعلق به مسجد فرط بوده است. متن آن از این قرار است:

هذا مقام الرضا علیه السلام اقبل علی صلواتک و لاتکن من الغافلین شعبان سنة ست و خمسمائة عمل عبدالله بن احمد مرة. امر بعمارة المشهد الرضوی علی بن موسی الرضا علیه السلام المذنب الفقیر الی رحمة الله ابوالقاسم احمد بن علی بن احمد العلوی الحسینی تقبل الله منه. (یادگارهای یزد: 917/2) (در باره مسجد فرط نگاه کنید: یادگارها 210/2-212)

نکته جالب در دو سنگ پیشگفته آن است که هر دو کار عبدالله بن احمد مرة بوده و با توجه به تاریخ و نام این شخص، و حتی جنس سنگ، تردید نباید کرد که هر دو، در یک جا تراشیده شده است.

سنگ مقام، پیش از انقلاب به دربار شاه عرضه شده و به دستور شاه، سنگ یادشده همراه با اشیاء دیگر خریداری و به آستان قدس

3- کتیبه مسجد خرائق

از همین قرن ششم یک کتیبه دیگر هم برای مشهد دیگری از رضا علیه السلام در مسجد خرائق موجود است با این کتیبه: به تاریخ سنة ست و تسعين و مائه علی بن موسی الرضا اینجا رسیده است و درین مشهد فرو آمد و مقام کرد و به تاریخ سنة اثنی و تسعين و خمسمائه [592] مشهد خراب بود و از جهد بوبکر بن علی بن ابی نصر رحمه الله فرمودند و به دست ضعیف پرگناه یوسف بن علی بن محمد بنا واکرده شد. خدایا بر آن کس رحمت کن کی یک بار قل هو الله به اخلاص در کار آنک فرمود و آنک کرد و آنک خواند کند. کتبه یوسف بن علی بن محمد فی شهر ربیع الاول سنة خمس و تسعين و خمس مائه. عامه مردم آن بنا را مشهدک می گویند. (یادگارهای یزد: 177-176/1)

4- سنگ موزه فریر گالری واشنگتن

یک سنگ بزرگ دیگر از همان دست در موزه فریر گالری واشنگتن هست که به اعتقاد آقای افشار این سنگ از مسجد قدمگاه یزد (خیابان امام خمینی) که نیمی در خیابان افتاد، دزدیده شده و به امریکا برده شده است. (در باره مسجد قدمگاه بنگرید: یادگارها 274/2) متن آن کتیبه از قرار است: امر بعمارة هذا المسجد المعروف بمشهد علی بن موسی الرضا علیه السلام العبد المذنب الفقیر الی رحمة الله تعالی جنید بن عمار ... فی سنة سبع و اربعین و خمسمائة. روی این سنگ اسامی چهارده معصوم هست. (یادگارهای یزد: 918/2)

نتیجه گیری

بنابراین، این چهار کتیبه سنگی با ارزش از دوران آل کاکویه شیعه در ارتباط با امام رضا علیه السلام داریم که مربوط به چند قدمگاه یا مشهدی است که در یزد بوده است. مشهد در اینجا به معنای زیارتگاه است. یکی در قدمگاه موجود در فراشاه یزد که سرجایش است. دوم در موزه آستان قدس که به احتمال بسیار زیاد از مسجد فرط یزد است. سوم در خرائق که برجای مانده است. چهارم در فریر گالری واشنگتن که متعلق به مسجدی است به نام قدمگاه در یزد که در حال حاضر آن مسجد هم در خیابان امام خمینی پهلوی سابق قرار دارد. حجار سنگ اول و دوم یک نفر به نام عبدالله بن احمد مره است. سنگ چهارم هم که در واشنگتن است به صراحت نام مشهد علی بن موسی الرضا دارد که مربوط به همان مسجد مشهد علی بن موسی الرضا در یزد، یعنی مسجد قدمگاه است. حجار این سنگ هم احمد بن محمد بن احمد اسک است که در چند سنگ دیگر هم از همان ایام در یزد با حجاری وی هست. محض یادآوری اشاره می کنیم که سنگ قبری متعلق از ابوسعید بن محمد بن احمد کدوک از سال 545 موجود است که کار احمد بن محمد ابن اسک دانسته شده و در موزه متروپولیتن نیویورک نگهداری می شود (یادگارها: 914/2). لایخی که این سنگ قبر بسیار شبیه به سنگ مقام یا همان سنگ قبر معروف است که تصویرش در جلد سوم یادگارها ص 1313 درج شده است. این را هم بیفزاییم که خاندان کاکویه یزد که شیعه بودند، به صورت های دیگری هم با توجه به نفوذی که در دوره سلجوقیان داشتند، اهتمام به آبادانی مشهد داشتند. زمانی که در پی اختلاف یک علوی با یکی از فقیهان توس و برپا شدن آشوب میان مردم حرم مطهر رضوی آسیب دید، یکی از افراد این خاندان اقدام به بازسازی آن کرده و باروی شهر را در سال 510 می سازد. این شخص عضدالدین فرامرز بن علی از همین خاندان کاکویه بود.

مشروح این مطالب را در مقاله آقای سیدی در میراث جاویدان شماره 38 در باره برج و باروی مشهد می توانید ملاحظه فرمایید.